

УДК 55 092

DOI <https://doi.org/10.30970/pal.55.11>

ПАМ'ЯТІ ВИДАТНОГО ВЧЕНОГО-ГЕОЛОГА І ПЕДАГОГА – ПРОФЕСОРА ЯРОСЛАВА КУЛЬЧИЦЬКОГО (ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

Микола Павлунь¹, Галина Гоцанюк², Сергій Ціхонь³

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Грушевського, 4, Львів, Україна, 79005*

¹mykola.pavlun@lnu.edu.ua; ²halyna.hotsanyuk@lnu.edu.ua; ³serhii.tsikhon@lnu.edu.ua

¹orcid.org/0000-0002-8634-6576; ²orcid.org/0000-0002-2794-7013; ³orcid.org/0000-0003-3423-5767

²Web of Science: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/22323761>

Видатний професор Львівського університету Ярослав Онуфрійович Кульчицький – відомий український учений-геолог, доктор геолого-мінералогічних наук, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, багаторічний завідувач кафедри історичної геології і палеонтології, неперевершений дослідник Карпатського регіону, співавтор Геологічної карти Українських Карпат (масштабу 1:200 000) та геологічних карт глибинних зрізів земної кори України, регіональних стратиграфічних схем крейдових, палеогенових та міоценових відкладів Заходу України. Наукові інтереси Ярослава Онуфрійовича охоплюють важливі і різнобічні напрями в царині фундаментальних і прикладних розробок у галузі наук про Землю і багатогранні: геологія Карпат, палеонтологія, стратиграфія, тектоніка (еволюції геосинкліналей, закономірності циклічного розвитку тектоносфери, взаємозв'язок тектонічних рухів і процесів седиментогенезу), гідрогеологія, літофаціальні дослідження, геологія корисних копалин тощо. Був членом стратиграфічної, тектонічної та седиментологічної комісії КБГА та організатором багатьох наукових конференцій та симпозіумів.

Ключові слова: біографія, геологія Карпат, тектоніка, стратиграфія, палеонтологія, гідрогеологія, інженерна геологія, фаціальний аналіз, пошук і розвідка нафти й газу, Українські Карпати.

Ярослав Онуфрійович Кульчицький – видатний український вчений-геолог, доктор геолого-мінералогічних наук, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, багаторічний завідувач кафедри історичної геології і палеонтології Львівського національного (до 1999 р. державний) університету імені Івана Франка, відповідальний редактор «Палеонтологічного збірника», член кваліфікаційної Вченої ради ВАК, член Ради із захисту дисертацій в Інституті геології і геохімії горючих копалин НАН України та Львівському державному університеті, член Вченої ради УкрДГРІ, організатор багатьох наукових конференцій та симпозіумів.



Рис. 1.
Я.О. Кульчицький

Ярослав Онуфрійович народився 16 квітня 1923 року у селі Кульчиці Самбірського району Львівської області в родині сільського вчителя. Це село відоме тим, що у ньому народився гетьман України Петро Сагайдачний. Після закінчення в рідному селі п'яти класів початкової школи вступив до Самбірської гімназії, у якій навчався до 1939 р. У 1941 р. закінчив самбірську середню школу № 3 і в 1942 вступив на хіміко-технологічний факультет Львівського політехнічного інституту. В 1944 р. з третього курсу його мобілізували до армії та через поганий зір скерували на роботу на Нижньо-Тагільський металургійний завод. Тут на посаді помічника машиніста Я. Кульчицький працював до березня 1945 р. Опісля, приїхавши до Львова, восени 1945 р. перевівся на третій курс геологічного факультету Львівського державного університету імені Івана Франка.

Починаючи з літа 1948 р. Ярослав Кульчицький працював геологом, а згодом начальником польових партій Західноукраїнської експедиції Всесоюзного науково-дослідного геологорозвідувального інституту (ВНДГРІ), реорганізованої 1953 р. в Українське відділення ВНДГРІ, а пізніше в УкрДГРІ. Детально вивчав геологічну будову та корисні копалини Українських Карпат і у співпраці з А. Жураковським 1948–1949 рр. виконав знімальні роботи на території північно-східної частини Кросненської зони в масштабі 1:25000. Результати цих досліджень стали підґрунтям для структурно-розшукового буріння на нафту і газ у Хашів-Лімна-Жукотин-Вовченській площі.



Рис. 2. Я.О. Кульчицький із дружиною Марією Митрофанівною та на особистому фото (фото з домашнього архіву надане сином Андрієм)

Ярослав Онуфрійович був прекрасним сім'янином. З дружиною Марією Митрофанівною (1927 р. н.) виховали двох дітей: сина Андрія (1953 р. н.), теж геолога, та дочку Любов (1955 р. н.), для яких батько завжди був прикладом цілеспрямованості, наполегливості, порядності та високої інтелігентності, і який завжди знаходив час для мандрівок з ними мальовничими просторами рідних Карпат та околицями Львова.

Ярослав Кульчицький провадив детальні дослідження в Карпатському регіоні, зокрема: знімально-розшукові роботи у Передкарпатському прогині (площа Дзвіняч-Невочна (1950–1951); структурно-картувальне буріння на ділянках Солотвино-Горохоліно та Дзвіняч-Старуня (1952–1953), результати яких стали основою відкриття Дзвіняч-Старунського нафтового і Богородчанського газового родовищ.

Великі зусилля та наполегливість Ярослава Онуфрійовича докладені до тематичних наукових досліджень складчастих Карпат, де головню вивчав стратиграфію, тектоніку крейдового та палеогенового флішу та їх перспективи нафтогазоносності. Я. Кульчицький

очолював комплексні палеонтолого-стратиграфічні дослідження (форамініфери – О. Мятлюк, Н. Дабагян, нумуліти – К. Хлопонін, молюски – О. Максимов, літологічні роботи – О. Каданар і Л. Столяр.). За результатами детального вивчення флішових утворень південно-східної частини Українських Карпат Я. Кульчицький у співавторстві з М. Жилівським склали перші схеми стратиграфії крейдових і палеогенових відкладів, поширених у верхів'ях рік Черемошу і Тиси, тектонічну схему та геоморфологічну карту. Під керівництвом Я. Кульчицького (1958) складена зведена геологічна карта Покутсько-Буковинських Карпат масштабу 1:100 000, що мало важливе значення для оцінки перспектив нафтогазоносності крейдового і палеогенового комплексів складчастої області. Підсумком цього періоду став захист 1959 р. дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата геолого-мінералогічних наук на тему «Крейдовий та палеогеновий фліш південно-східної частини Східних Карпат».

Зауважимо, що Ярослав Кульчицький, володіючи власно зібраним великим масивом фактичного матеріалу, аргументовано заперечив наявні гіпотези московських геологів щодо структурно-фаціального районування та покривної геологічної будови Карпат і вперше науково обґрунтовано виокремив самостійні Рахівсько-Пенінську і Магурську зони зі скибами та обґрунтував світи крейди і палеогену у Чорногірській зоні. В інших районах південного схилу Карпат визначені довжанська і драгівська світи верхнього еоцену, які до того зачисляли до складу лютьської світи палеоцену.

Цілеспрямованість і наполегливість Я. Кульчицького і високі професійні якості у виконанні науково-організаційної роботи, працелюбність, відповідальність до себе та колег дали йому змогу очолити лабораторію картознімальних робіт, що слугувала базою для створення дещо пізніше сектору Карпат і Передкарпаття, а згодом і геологічного відділу УкрДГРІ. Ярослав Онуфрійович, обіймаючи посаду вченого секретаря інституту (1959–1961), зробив вагомий внесок у розробку тематичних планів його наукової діяльності.

З листопада 1966 р. Я.О. Кульчицький перейшов на постійну викладацьку роботу у Львівський державний університет імені Івана Франка. На кафедрі історичної геології і палеонтології він обіймав посади доцента, а після захисту докторської дисертації на тему «Геологічна будова і корисні копалини Українських Карпат» (1968) посаду професора, а згодом і завідувача кафедри (1968–1991).



Рис. 3. Я.О. Кульчицький, 1966 р. (архів ЛНУ, картка працевлаштування)

Я.О. Кульчицький в університеті наполегливо продовжує займатися науково-дослідницькими тематиками, пов'язаними з вивченням південного схилу Українських Карпат, зокрема з тектонічного районування Карпат та поділом на структурно-фаціальні одиниці (зони). Ці результати фундаментальних досліджень ученого з тектоніки і стратиграфії, детальної геологічної будови та закономірностей поширення корисних копалин в Українських Карпатах мали застосунок у разі складання тектонічної карти всієї Карпатської гірської споруди та стали основою для підготовки та видання тектонічної карти України і Молдавії (1969 р.) та унікального двотомного видання – «Геологія і корисні копалини Українських Карпат» (т. 1 – 1976 р., т. 2 – 1977 р.) у співавторстві з М. Габінетом та О. Матковським.



Рис. 4. Я.О. Кульчицький на відслоненнях у Карпатах, 1966–1967 рр.
(фото з домашнього архіву надане сином Андрієм)

Ярослав Онуфрійович вивчав палеогеографічні особливості формування флішових утворень, циклічність, ритмічність, час утворення й генезис нафтогазоносних покладів Східних Карпат. За результатами цих досліджень колективно підготовлено та опубліковано «Атлас літолого-палеогеографічних карт Східноєвропейської платформи та її геосинклінального облямування» та «Атлас палеогеографічних карт крейди, палеогену і міоцену Карпато-Балканської складчастої споруди» і пояснювальні записки до них (Варшава, 1976; Будапешт, 1984, 1985).

Володіючи феноменальними знаннями особливостей геологічної будови Карпатського регіону, Я. Кульчицький був членом організаційних комітетів з проведення IV (1958) і IX (1977) Конгресів Карпато-Балканської геологічної асоціації та керівником геологічних екскурсій для учасників Конгресів. Був вибраний постійним членом стратиграфічної, тектонічної та седиментологічної комісії КБГА (рис. 5).



Рис. 5. Я. Кульчицький веде польову екскурсію Конгресу КБГА (1981 р.)



Рис. 6. Я. Кульчицький веде польову екскурсію Конгресу КБГА (1981 р.)

Багатогранні наукові інтереси Ярослава Онуфрійовича охоплюють важливі і різнобічні напрями у царині фундаментальних і прикладних розробок у галузі наук про Землю. Це, зокрема геологія Карпат, палеонтологія, стратиграфія, тектоніка (еволюція геосинкліналей, закономірності циклічного розвитку тектоносфери, взаємозв'язок тектонічних рухів і процесів седиментогенезу), гідрогеологія, кількісний метод у літофаціальних дослідженнях, оцінка прогнозних запасів за даними літофаціального аналізу; геологія корисних копалин тощо. Як результат ним підготовлено та опубліковано близько 200 наукових праць, у тому числі 12 монографій, зокрема основні: «Стратиграфія УРСР. Крейда», Т. 7. (1971), «Природа Івано-Франківської області» (1973), «Стратиграфія. Палеогенова система» (1975), «Геологія і корисні копалини Українських Карпат» (1 т. 1976, 2 т. 1977), «Природа Чернівецької області» (1978), «Літологія і породи-колектори на великих глибинах в нафтогазоносних провінціях України» (1983), «Тектоніка і металогенія Радянських Карпат» (1988), «Основи вчення про формації (геогенерації)», дві частини (1973). Низка публікацій

присвячена основним закономірностям поширення і формування вуглекислих вод Східних Карпат і Закарпаття (у співавторстві з Л. Мишкіним, 1984 р.); обґрунтуванню стратиграфічних меж еоцен-олігоцен, палеоген-неоген; проблемним питанням геології і корисних копалин Карпатського регіону тощо. Остання наукова публікація професора у співавторстві з П.Ю. Лозиняком, М.І. Петрашкевичем «Проблемні питання геології і корисні копалини Карпатського регіону» (Записки НТШ, 1996, Т. 1, 50 с.).

Наукові дослідження Я. Кульчицького заслужено визнані серед колективів науковців наукових та виробничих установ України, вони увійшли в практику геологорозвідувальних робіт.

Ярослав Онуфрійович вміло поєднував наукову діяльність з педагогічною та науково-організаційною роботою, багато уваги приділяв вихованню молодого покоління. Як завідувач кафедри і співробітник науково-дослідного сектору університету професор Я. Кульчицький очолював велику групу спеціалістів, яка провадила галузеві знімальні роботи в західному регіоні Казахстану масштабу 1:50 000, до виконання залучав і студентів. Його учні стали фаховими успішними спеціалістами у різних куточках світу.

Як завідувач кафедри та науковий куратор Палеонтологічного музею Я. Кульчицький постійно клопотав про його поповнення новими тематичними експонатами та всіляко допомагав у його вдосконаленні. З царини палеонтології професором описані і передані в музей знахідки щелепи носорога та сліди хребетних у міоценових моласах Передкарпатського і Закарпатського прогинів, знахідки решток антилопи у стебницьких верствах (міоцен), фауна і флора плейстоценових відкладів Самбірської підзони, двостулкові, червононогі молюски із сарматських відкладів Передкарпатського і Закарпатського прогинів, зуби акул із залізоманганових конкрецій донних осадів північно-східних улоговин Тихого океану тощо.

Професор Я. Кульчицький блискуче читав лекції з гідрогеології, спецкурсу «Фації та формації», геології України (фанерозой). Його лекції були дуже цікавими, розлогими, а разом з тим пізнавальними і конкретними. Він також був зі студентами першого курсу на першій геологічній практиці на Поділлі, у Карпатах та на Закарпатті. Там він був неперевершеним, адже попадав у свою стихію.

Я. Кульчицький був відповідальним редактором «Палеонтологічного збірника» (номери 18–32), членом кваліфікаційної Вченої ради ВАК, членом Ради із захисту дисертацій в Інституті геології і геохімії горючих копалин НАН України та Львівському державному університеті, членом Вченої ради УкрДГРІ.

Ярослав Онуфрійович за багаторічну сумлінну працю в царині геології удостоєний медалі «За заслуги в розвідці надр» (1983), почесного знаку «Вища школа» (1983), став лауреатом Державної премії України в галузі науки і техніки (1986). Ректор університету нагороджував професора Я. Кульчицького подяками за вагомі здобутки у науково-педагогічній діяльності.

8 серпня 1996 р. після важкої хвороби професор Кульчицький Я.О. відійшов у найдовший маршрут – у засвіти.

Я.О. Кульчицький належить до когорти геологів широкого профілю і був одним з найкращих знавців геології Карпатського краю, який вивчав впродовж пів століття, внісши вагомий внесок у її пізнання, що є актуальним у сьогоденні та майбутньому. Багатогранний талант, душевна теплота, людяність, скромність і толерантність, чуйне ставлення до колег і учнів стали взірцем Ученого, Наставника і Громадянина!

3 травня на геологічному факультеті відбувся круглий стіл пам'яті Ярослава Онуфрійовича Кульчицького «100-річчя від дня народження професора Ярослава Кульчицького» за ініціативи та організації його учениці – доцента кафедри загальної та історичної геології і палеонтології, заступника декана геологічного факультету Галини Гоцанюк, яка

оголосила доповідь «Експерсія життєвою та творчою стежиною професора Я.О. Кульчицького, від дитинства та до відомого геолога, лауреата Державної премії України».



Рис. 7. Круглий стіл пам'яті Я.О. Кульчицького «100-річчя від дня народження професора» (3 травня 2023, доповідач доцент Г. Гоцанюк)

Теплими спогадами про Ярослава Онуфрійовича поділились викладачі геологічного факультету, зокрема професор М.М. Павлунь (його одногрупником був син Андрій, до речі, кандидат геолого-мінералогічних наук) розповів цікаві факти з наукового життя Ярослава Онуфрійовича. На згадку про професора слово мали доценти І.В. Шайнога, Л.В. Генералова, асистент М.І. Богданова, які були його учнями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білоніжка П., Матковський О., Павлунь М., Сливко Є. Геологічний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка (1945–2010). Довідково-інформаційне видання. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. 518 с.
2. Волошиновська О.І., Гоцанюк Г.І., Лещух Р.Й., Іваніна А.В. Палеонтологія у Львівському національному університеті імені І. Франка (80 років кафедрі історичної геології та палеонтології). Проблеми стратиграфії фанерозою України. Київ, 2004. С. 268–271.
3. Лещух Р.Й., Лозиняк П.Ю. Пам'яті професора Ярослава Кульчицького. *Вісник Львівського університету. Серія геологічна*. Випуск 15. Львів, 2001. С. 5–14.
4. Лещух Р.Й., Іваніна А.В., Гоцанюк Г.І., Шайнога І.В., Тузак Я.М. та ін. Кафедра історичної геології та палеонтології. Довідково-інформаційне видання. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. 68 с.
5. Матковський О. Внесок Я.О. Кульчицького у вивчення корисних копалин Українських Карпат. *Вісник Львівського університету. Серія геологічна*. Випуск 15. Львів, 2001. С. 15–18.
6. Encyclopedія. Львівський національний університет імені Івана Франка. Довідкове видання: в 1 т. Т. І: Л–Я. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. 716 с. +112 вкл.

REFERENCES

1. Bilonizhka, P., Matkovskiy, O., Pavlun, M., & Slyvko, Ye. (2010). *Neolohichniy fakultet Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka (1945-2010). Dovidkovo-informatsiine vydannia [Faculty of Geology of Ivan Franko Lviv National University*

- (1945–2010). *Reference and information publication*]. Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU im. I. Franka. 518 s. [in Ukrainian]
2. Voloshynovska, O.I., Hotsaniuk, H.I., Leshchukh, R.Y., & Ivanina, A.V. (2004). Paleontolohiia u Lvivskomu natsionalnomu universyteti imeni I. Franka (80 rokiv kafedri istorychnoi heolohii ta paleontolohii) [Paleontology at the Lviv National University named after I. Franko (80 years of the Department of Historical Geology and Paleontology)]. *Problemy stratyhrafii fanerozoiu Ukrainy*. Kyiv, S. 268–27 [in Ukrainian]
 3. Leshchukh, R.Y., & Lozyniak, P.Yu. (2001). Pamiati profesora Yaroslava Kulchytskoho [In memory of Professor Yaroslav Kulchytskyi]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii heolohichna*, 15. Lviv, pp. 5-14 [in Ukrainian]
 4. Leshchukh, R.Y., Ivanina, A.V., Hotsaniuk, H.I., Shainoha, I.V., & Tuziak, Ya.M., et al. (2006). Kafedra istorychnoi heolohii ta paleontolohii. Dovidkovo-informatsiine vydannia [Department of historical geology and paleontology. Reference and information publication]. Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU im. I. Franka [in Ukrainian]
 5. Matkovskiy, O. (2001). Vnesok Ya. O. Kulchytskoho u vvychennia korysnykh kopalyn Ukrainy Karpat [Contribution of Ya.O. Kulchytskyi in the study of minerals of the Ukrainian Carpathians]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii heolohichna*, 15. Lviv, pp. 15-18 [in Ukrainian]
 6. Encyclopedia. Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka. Dovidkove vydannia: v 1 t. T. I [Encyclopedia. Lviv Ivan Franko National University. Reference edition: in 1 volume T. I]. L-Ya. Lviv: LNU im. Ivana Franka, 2011. 716 s. +112 vkl [in Ukrainian]

**IN MEMORY OF THE OUTSTANDING SCIENTIST-GEOLOGIST
AND TEACHER – PROFESSOR JAROSLAV KULCHYTSKYI
(ON THE OCCASION OF THE 100TH ANNIVERSARY OF HIS BIRTH)**

Mykola Pavlun¹, Halyna Hotsanyuk², Serhii Tsikhon³

*Ivan Franko National University of Lviv,
Hrushevskogo str., 4, Lviv, Ukraine, 79005*

¹*mykola.pavlun@lnu.edu.ua*; ²*halyna.hotsanyuk@lnu.edu.ua*; ³*serhii.tsikhon@lnu.edu.ua*

¹*orcid.org/0000-0002-8634-6576*; ²*orcid.org/0000-0002-2794-7013*; ³*orcid.org/0000-0003-3423-5767*

²*Web of Science: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/22323761>*

Yaroslav Onufriyovych Kulchytskyi, a prominent professor at Lviv University, is a well-known Ukrainian geologist, Doctor of Geological and Mineralogical Sciences, winner of the State Prize of Ukraine in Science and Technology, long-time head of the Department of Historical Geology and Paleontology, an unsurpassed researcher of the Carpathian region, co-author of the Geological Map of the Ukrainian Carpathians (scale 1:200,000) and geological maps of deep sections of the Ukrainian crust, regional stratigraphic schemes of Cretaceous, Paleogene and Miocene sediments of western Ukraine. Yaroslav Onufriyovych's scientific interests cover important and diverse areas in the field of fundamental and applied developments in the field of earth sciences and are multifaceted: geology of the Carpathians, paleontology, stratigraphy, tectonics (evolution of geosynclines, regularities of cyclic development of the tectonosphere, interconnection of tectonic movements and processes of sedimentogenesis), hydrogeology, lithofacies studies, geology of minerals, etc. He was a member of the stratigraphic, tectonic and sedimentological commissions of the KBGA and an organizer of many scientific conferences and symposia.

Key words: biography, geology of the Carpathians, tectonics, stratigraphy, paleontology, hydrogeology, engineering geology, facies analysis, oil and gas prospecting and exploration, Ukrainian Carpathians.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2023

Прийнята до друку 27.10.2023